

РЕЦЕНЗІЯ

**доктора філософії в галузі права, доцента
кафедри теорії та історії держави і права
юридичного факультету Вищого навчального закладу
«Університет економіки та права «КРОК»
Степаненко Наталії В'ячеславівни
на дисертацію
Худолєя Ярослава Григоровича
на тему «Юридична відповідальність за
правопорушення в мережі Інтернет: загальнотеоретичний аспект»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Юридична відповідальність традиційно належить до базових інститутів загальної теорії права, тому її осмислення в умовах цифрової трансформації суспільства є важливим і своєчасним. Обрана тема дослідження є актуальною та науково обґрунтованою, оскільки розвиток мережі Інтернет як окремого середовища соціальної взаємодії та простору вчинення правопорушень суттєво впливає на традиційні підходи до визначення підстав, меж і форм реалізації юридичної відповідальності.

Особливості правопорушень у цифровому середовищі, зокрема анонімність або псевдонімність суб'єктів, транскордонний характер, технологічна складність і високий рівень латентності, ускладнюють їх правову кваліфікацію та визначення ефективних механізмів реагування.

Актуальність дослідження також зумовлена появою нових форм суспільних відносин і відповідних правопорушень, пов'язаних із використанням блокчейн-технологій, смарт-контрактів, віртуальних активів, систем штучного інтелекту та метавсесвітів. Такі явища формують нові виклики для правової

науки, оскільки чинні підходи не завжди забезпечують належну основу для їх аналізу та правового регулювання.

У цьому контексті загальнотеоретичне дослідження має важливе значення, оскільки сприяє формуванню сучасного категоріального апарату, уточненню класифікаційних критеріїв та визначенню методологічних орієнтирів для подальших галузевих досліджень.

Додаткової вагомості темі надає і сучасний нормативно-правовий контекст, у межах якого Україна, реалізуючи євроінтеграційний курс, зобов'язана забезпечувати гармонізацію національного законодавства з правом Європейського Союзу у сфері цифрового регулювання, кібербезпеки, захисту прав людини в інформаційному середовищі та юридичної відповідальності за правопорушення у цифровому просторі. За таких умов правова наука покликана виконувати не лише пояснювальну, а й концептуально-орієнтуючу функцію, формуючи доктринальні засади для вдосконалення законодавства та практики його застосування.

Таким чином, дисертаційне дослідження Я. Г. Худолєя на тему «Юридична відповідальність за правопорушення в мережі Інтернет: загальнотеоретичний аспект» є актуальним, має вагоме теоретичне та практичне значення, а його предмет відповідає сучасним тенденціям розвитку юридичної науки та потребам правової дійсності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної теми кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК»: «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення прав людини та дитини в умовах розбудови правової, демократичної, соціально орієнтованої держави з широко розгалуженими інститутами громадянського суспільства» (номер державної реєстрації: 0118U001384). Застосування напрацювань дисертації сприяє впровадженню в навчальний процес сучасних підходів у галузі ІТ-права, теорії юридичної відповідальності та інформаційного права.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність. Наукові положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження є належним чином обґрунтованими та достовірними, що забезпечується чіткою логікою побудови дослідження та послідовною реалізацією визначених наукових завдань. Кожне з шести поставлених у вступі завдань спрямоване на поетапне розкриття сутності юридичної відповідальності за правопорушення у мережі Інтернет – від теоретико-правового осмислення базових категорій до аналізу практичних механізмів її реалізації та формування прикладних рекомендацій.

Обґрунтованість сформульованих положень досягається шляхом комплексного аналізу наукових підходів до розуміння юридичної відповідальності в умовах цифровізації, дослідження змісту і структури відповідних правових інститутів, а також визначення принципів їх формування й реалізації в умовах інформаційного суспільства. Здобувач спирається на джерельну базу, яка охоплює 227 найменувань: праці вітчизняних і зарубіжних авторів, нормативно-правові акти України та ЄС, міжнародні договори і конвенції, матеріали судової практики.

Достовірність результатів підтверджується залученням актуальних нормативних джерел, зокрема Регламенту ЄС 2016/679 (GDPR), Регламенту про цифрові послуги (Digital Services Act), Будапештської конвенції про кіберзлочинність 2001 року, Конвенції ООН про кіберзлочинність 2024 року, а також порівняльно-правовим аналізом зарубіжного досвіду регулювання відповідних відносин.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 228 сторінок, з яких 170 сторінок займає основний текст. Структура дисертації побудована логічно і сприяє розкриттю теми та виконанню поставлених завдань.

Наукова новизна результатів дисертаційної роботи полягає в тому, що у дисертаційному дослідженні вперше: запропоновано модель багаторівневої

юридичної відповідальності, яка охоплює державний, міжнародний і недержавний рівні правового впливу; здійснено авторську класифікацію юридичної відповідальності за правопорушення в мережі Інтернет із виокремленням її сучасних різновидів; обґрунтовано, що юридична відповідальність у сфері штучного інтелекту поступово набуває ознак об'єктивної (суворої) відповідальності, а концепція відповідальності за ризик є перспективною для розвитку відповідного правового інституту; доведено доцільність розробки та прийняття Закону України «Про штучний інтелект», у якому мають бути чітко визначені критерії відповідальності основних суб'єктів у цій сфері та закріплено положення про невизнання систем штучного інтелекту самостійними носіями прав і обов'язків.

Удосконалено: понятійно-термінологічний апарат у досліджуваній сфері шляхом уніфікації та уточнення ключових дефініцій; наукові висновки щодо міжнародних стандартів юридичної відповідальності за інтернет-правопорушення, зокрема з урахуванням їх фрагментованості, тенденцій до уніфікації та проблем імплементації на національному рівні; наукові підходи до розуміння множинної (гібридної) відповідальності, яка передбачає розподіл правових наслідків між кількома суб'єктами в умовах алгоритмізованого середовища; положення щодо систематизації специфічних ознак цифрового середовища, що відмежовують інтернет-правопорушення від класичних деліктів; класифікацію правопорушень у мережі Інтернет за основними критеріями; наукові підходи до визначення правового режиму цифрових активів як об'єктів майнової цінності та обґрунтування необхідності посилення публічно-правового регулювання у цифровому середовищі.

Набули подальшого розвитку: наукові підходи до співвідношення у правовому вимірі понять «кіберпростір» та «мережа Інтернет» як ширшої за змістом категорії та її інфраструктурної основи; положення щодо ключових характеристик юридичної відповідальності за правопорушення в мережі Інтернет, зокрема її транснаціонального характеру, ускладненої ідентифікації суб'єкта, комплексного складу правопорушення та множинності нормативного

впливу; наукові висновки про тенденцію розвитку міжнародних стандартів у цій сфері від фрагментарних регіональних підходів до комплексної системи універсальних правил, що поєднують вимоги безпеки із гарантіями прав і свобод людини; наукові положення щодо перспективних векторів розвитку інституту юридичної відповідальності у цифровому середовищі, зокрема в частині регулювання правопорушень у метавсесвітах, відповідальності провайдерів цифрових платформ, правового оформлення категорії «цифровий делікт», нормативного визначення критеріїв відповідальності за автономні рішення систем штучного інтелекту, удосконалення роботи з цифровими доказами та посилення міжнародного співробітництва у сфері забезпечення невідворотності відповідальності.

Загалом результати дисертаційного дослідження характеризуються науковою новизною, самостійністю, оригінальністю, належним рівнем теоретичного узагальнення та практичної спрямованості, а їх наукове і прикладне значення не викликає сумнівів.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів. Результати, здобуті в ході дисертаційного дослідження, мають вагоме теоретичне й прикладне значення. Теоретична значущість роботи полягає у розвитку, конкретизації та впорядкуванні наукових уявлень про юридичну відповідальність за правопорушення в мережі Інтернет як самостійне явище у системі загальної теорії права. Введені в науковий обіг та уточнені поняття («цифровий делікт», «вторинна (умовна) відповідальність», «алгоритмічна відповідальність», «структурна відповідальність провайдерів», «електронний кіднепінг») формують концептуальну основу для подальших галузевих досліджень.

Сформульовані в дисертації висновки та рекомендації можуть бути використані у:

— правотворчій діяльності – при підготовці проєктів законодавчих актів у сферах кібербезпеки, відповідальності цифрових платформ та смарт-контрактів, захисту персональних даних, регулювання штучного інтелекту і метавсесвітів;

– правозастосовній практиці – для вироблення єдиних підходів до кваліфікації нових форм інтернет-правопорушень, зокрема пов'язаних із використанням блокчейн-технологій та цифрових аватарів;

– науково-дослідній роботі – для подальшого розвитку загальнотеоретичних засад відповідальності в умовах цифровізації, насамперед у частині правосуб'єктності децентралізованих структур;

– навчальному процесі – при викладанні дисциплін «Теорія держави і права», «Інтернет-право», «Кіберправо», «Правове регулювання штучного інтелекту», підготовці підручників та навчально-методичних посібників.

Повнота викладу наукових результатів дисертації в опублікованих працях. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження відображено у 14 наукових публікаціях, серед яких 6 статей у фахових виданнях, визначених для юридичних наук, та 8 тез доповідей на наукових та науково-практичних конференціях і міжнародних правових школах. Опубліковані наукові праці здобувача відповідають чинним вимогам для здобуття ступеня доктора філософії. Публікації охоплюють ключові аспекти дослідження: теоретичні засади юридичної відповідальності в умовах цифровізації, правовий статус кіберпростору, класифікацію видів відповідальності, проблематику штучного інтелекту та міжнародні стандарти у цій сфері, що свідчить про достатню повноту висвітлення отриманих результатів.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Дисертація складається з анотації, переліку публікацій здобувача, змісту, вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 228 сторінок друкованого тексту, з них основного тексту – 170 сторінок. Список використаних джерел складається з 227 найменувань і займає відповідний обсяг роботи.

Структура дисертації побудована логічно і сприяє розкриттю теми дослідження та виконанню поставлених завдань. Дисертація оформлена відповідно до Вимог оформлення дисертацій, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40. Анотація дисертації

відповідає встановленим вимогам, у ній представлено основні результати дослідження із зазначенням наукової новизни та практичного значення, що дає повне уявлення про виконану здобувачем роботу.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертація Худолея Ярослава Григоровича є самостійним завершеним науковим дослідженням, що містить оригінальний внесок у розвиток правової науки. Основні наукові результати дисертації оприлюднені у фахових наукових виданнях. Роботу виконано державною мовою з дотриманням вимог наукового стилю, усі запозичення оформлено відповідно до чинних нормативних вимог. Порушень принципів академічної доброчесності не виявлено.

Зауваження та дискусійні положення щодо дисертації. Незважаючи на загальну позитивну оцінку змісту рецензованого наукового дослідження, вважаємо за доцільне звернути увагу на окремі дискусійні положення, які потребують додаткового уточнення та аргументації під час публічного захисту дисертації.

1. Дисертація Я. Г. Худолея є теоретико-правовою за своїм характером, що відображено і в назві, і в меті роботи. Водночас у підрозділах 3.1 та 3.2, де аналізуються проблемні аспекти реалізації відповідальності та пропонуються вектори розвитку інституту, здобувач активно посилається на зарубіжний нормативно-правовий досвід (зокрема, регулювання блокчейну та MiCA в ЄС, практику застосування алгоритмічних рішень у судочинстві Франції та Нідерландів). Разом із тим у роботі згадуються лише окремі приклади національної судової практики у справах про Інтернет-правопорушення. У зв'язку з цим, під час захисту доцільно пояснити, якою мірою запропоновані автором теоретичні конструкції узгоджуються із реальним правозастосуванням в Україні та чи є суттєві перешкоди для їх імплементації у вітчизняний правовий контекст.

2. У підрозділі 1.1 дисертації здобувач обґрунтовано звертає увагу на термінологічну неузгодженість між поняттями «оцифрування», «цифровізація» та «цифрова трансформація», критикуючи некритичне запозичення англomовних

термінів «digitalization», «digital transformation» без їх адаптації до українського правового контексту (с. 44–46 дисертації). Відтак, під час захисту доцільно пояснити, чи вважає автор ці терміни такими, що вже ввійшли до вітчизняного наукового обігу, чи є потреба в їхньому нормативному визначенні.

3. У підрозділі 2.2 дисертації здобувач виокремлює вторинну (умовну) юридичну відповідальність інтернет-провайдерів та адміністраторів онлайн-платформ, яка виникає після отримання відповідного повідомлення від компетентних органів чи зацікавлених осіб (с. 101–102 дисертації). Ця конструкція є теоретично значущою, однак її обґрунтування здійснюється переважно через призму зарубіжного досвіду. Залишається не повною мірою розкритим питання: яка норма або принцип чинного законодавства України може слугувати нормативною підставою для реалізації цього виду відповідальності сьогодні? Зокрема, як ця конструкція співвідноситься із нормами Кримінального кодексу України щодо відповідальності за правопорушення у сфері комп'ютерних технологій та положеннями Закону України «Про захист персональних даних» в частині обов'язків операторів обробки даних? У ході захисту доцільно було б уточнити авторські пропозиції щодо вдосконалення законодавства, зокрема шляхом формулювання конкретної правової норми, яку доцільно передбачити у вітчизняному законодавстві.

4. «Електронний кіднепінг» як нова форма делікту: відсутність конкретного законодавчого механізму криміналізації. У підрозділі 3.1 дисертації здобувач виокремлює «електронний кіднепінг», несанкціоноване використання аватара чи цифрового двійника особи, як нову форму деліктної поведінки у метавсесвіті, ставлячи питання про її криміналізацію або адаптацію чинних складів злочинів (с. 140–141 дисертації). Проте, потребує свого уточнення думка дисертанта щодо того, який саме склад злочину (крадіжка, шахрайство, самоправство, порушення права на особисте зображення?) є найбільш адекватним для кваліфікації подібних діянь за чинним КК України. Здобувачеві доцільно запропонувати конкретний підхід до вирішення цієї проблеми або через

тлумачення чинних норм, або через обґрунтування необхідності нового складу злочину.

Висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Я. Г. Худолєя та не знижують її наукової й практичної значущості.

Загальна оцінка кваліфікаційної наукової праці. Дисертація Худолєя Ярослава Григоровича, представлена на здобуття ступеня доктора філософії, на тему «Юридична відповідальність за правопорушення в мережі Інтернет: загальнотеоретичний аспект» є завершеним науковим дослідженням із обґрунтованими та новими результатами. Вона поєднує теоретичні та практичні висновки й підтверджує особистий внесок дисертанта у розвиток юридичної науки.

Рецензоване наукове дослідження відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40.

За результатом публічного захисту Худолєй Ярослав Григорович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

РЕЦЕНЗЕНТ:

доктор філософії в галузі права, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

юридичного факультету

Вищого навчального закладу

«Університет економіки та права «КРОК»

засвідчук

Директор департаменту кадрів Вищого навчального закладу

«Університет економіки та права «Крок»

Олександра Паланчук

20 р.

Наталія Степаненко

– Наталія СТЕПАНЕНКО